

Przedmowa

W polskiej literaturze dotychczas analizowano karę kryminalną w różny sposób, w tym przy uwzględnieniu ujęcia interdyscyplinarnego¹, aby ustalić ogólne zasady stosowania represji i odnieść je do sankcji karnych. Poszukiwano uzasadnienia dla funkcjonowania instytucji kary, podstawy państwowego *ius puniendi*, zadań, jakie można przypisać karze, oraz celów, jakie miałyby ona spełniać. Starano się określić dyrektywy wymiaru kary jako podstawy ustalenia jej właściwego rodzaju i rozmiarów. Wydaje się jednak, że nadal brak jest koncepcji, która pozwoliłaby na opisanie kary na wzór przestępstwa i wskazanie w jej ramach elementów szczególnie ważnych dla jej konstruowania, stosowania i wymiaru. Kara, będąc pewnym instrumentem w rękach władzy państwowej, wydaje się być *nomen omen* traktowana instrumentalnie. Wprawdzie zwraca się w literaturze uwagę na stanowiący jej podstawę i ramy wymóg przywrócenia naruszonego w ramach przestępstwa poczucia sprawiedliwości (skoro stosowana jest przez wymiar sprawiedliwości)² oraz konieczność jej wykonywania w sposób humanitarny³, brak jest jednak ujęcia kary kryminalnej w sposób całościowy, uwzględniający jej miejsce w systemie prawnym i umożliwiający traktowanie jej jako problemu dogmatycznego, a nie głównie filozoficznego czy technicznego.

Istniejąca literatura dotycząca kary kryminalnej skłoniła niektórych autorów do uznania, że już dawno dokonano w tym zakresie podziałów i ustaleń, które obecnie są powielane, przyjmując co najwyżej nową szatę słowną, pozorującą tworzenie nowych idei opartych na wcześniejszych teoriach i koncepcjach zarówno polskich, jak i przeniesionych z doktryny zagranicznej⁴. Odnosząc się do rozważań dotyczących problematyki celów i istoty kary, wskazywano, że nierzadko przyjmują one kształt ogólnych spekulacji filozoficzno-historycznych, które nie wnoszą niczego nowego do współczesnego prawa karnego, w szczególności w jego wymiarze praktycznym⁵.

Reprezentowane w nauce prawa karnego praktyczne podejście do problematyki represji karnej opiera się na koncepcji odrzucenia rozważań dotyczących filozoficznych podstaw karności i skupienia się na podejściu do kary jako urządzenia celowego, o zastosowaniu którego decydują względy jego użyteczności dla osiągnięcia wskazanych celów, określanych

¹ Por. m.in. J. Utrat-Milecki (red.), *Kara w nauce*.

² M. Cieślak, *Kara*, s. 84–89.

³ B. Janiszewski, *Humanitaryzm*, s. 85–107.

⁴ L. Lernell, *Podstawowe zagadnienia*, s. 19.

⁵ M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach*, s. 195–198.

łącznie jako walka z przestępczością⁶. Cele te powinny mieć wymiar praktyczny, możliwie poddający się weryfikacji. Stosowanie realnej dolegliwości w postaci pozbawienia jednostki jej dóbr dla realizacji celów znajdujących jedynie mgliste i sporne dogmatyczno-filozoficzne uzasadnienie, było już w nauce prawa karnego obrazowo porównywane do okrutnej i dziwnej zabawy kosztem podmiotu, na którym przeprowadza się ten eksperyment, z akcentowaniem możliwych naruszeń praw jednostki karanej⁷. Nie oznacza to, że sprawcy przestępstw powinni wzbudzać szczególną troskę podmiotów reprezentujących władzę państwową, a stosowanie względem nich sankcji karnych, w razie braku możliwości zbadania ich efektywności, powinno być wstrzymane lub zaniechane. Przeciwnie, powinni oni być karani odczuwalnie, dotkliwie i konsekwentnie. Nie wolno przecież zapomnieć o tym, że popełniając przestępstwo, naruszyli oni istotne społeczne wartości bądź im zagrozili, niejednokrotnie poważnie i nieodwracalnie krzywdząc człowieka; natomiast rozstrzygnięcia na korzyść sprawcy przestępstwa są często decyzjami na niekorzyść ochrony pokrzywdzonego i naruszonego lub zagrożonego dobra. Uzasadnienie dla karania w określony sposób wymaga jednak rozpoznania jego realnej dolegliwości, aby kara nie minęła się ze stawianymi jej celami, stając się nieefektywną oraz by – paradoksalnie – nie spowodowała ona skutku przeciwnego do zamierzonego, ułatwiając sprawcy lub innym osobom podjęcie decyzji o popełnieniu przestępstwa, jako koszt akceptowalny do poniesienia.

Celem tej pracy jest ustalenie, jakie jest obecnie miejsce kary kryminalnej w systemie prawa, którego podstawę stanowi i ramy wyznacza Konstytucja RP, jakie ma ona współcześnie zadania i cele, jak też co składa się na karę kryminalną jako taką, decyduje o jej istocie i rzutuje na jej treść. Metoda badawcza przyjęta w pracy to analiza dogmatyczno-prawna, której przedmiotem jest kara kryminalna w świetle Konstytucji RP z 1997 r. Dla kompletności analizy konieczne stało się uwzględnienie czynnika historycznoprawnego, a także wyników badań kryminologicznych. Jest to jednak nadal analiza przeprowadzona przez specjalistę z zakresu współczesnego prawa karnego, a nie historyka czy antropologa prawa.

Pracę podzielono na cztery części, z których pierwsza (A), obejmująca rozdz. I–III poświęcona jest omówieniu podstaw kary kryminalnej. Jako że kara należy do instytucji, które mają swoje źródła w dalekiej przeszłości i zmieniały się z biegiem czasu, zanim osiągnęły swój współczesny kształt, w rozdz. I omówiono karę kryminalną w ujęciu historycznym, wiążąc ją z instytucją przestępstwa i przedstawiając z punktu widzenia współczesnego prawa. W rozdz. II podjęto próbę uporządkowania pojęć związanych z karą kryminalną, obejmujących jej cele, funkcje (zadania) oraz czynniki wyznaczające jej treść i sposób wykonywania. Rozdział III poświęcono ujęciu prawnoporównawczemu, aby wychwycić cechy właściwe kary kryminalnej, jakie posiada niezależnie od systemu prawnego, przy czym dla porównania przyjęto systemy karnoprawne państw europejskich, historycznie

⁶ Por. m.in. W. Świda, *Prawo karne*, 1966, s. 262.

⁷ Por. M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach*, s. 196; A. Zoll, *Wymiar kary*, s. 39–44.

i konstrukcyjnie zbliżone do systemu polskiego, występujące w państwach również aspirujących do miana państwa prawa. Wprawdzie do porównania, obok systemu niemieckiego, romańskiego i rosyjskiego, przyjęto system anglosaski, który jako system *common law* wykazuje zasadnicze odmienności względem kontynentalnych systemów prawa. Jednak przy bliższym spojrzeniu okazuje się, że różnice te, z punktu widzenia kary kryminalnej, nie są tak poważne.

Druga część pracy (B) została poświęcona Konstytucji RP z 1997 r. i ramom, jakie wyznacza karze kryminalnej. Przedmiotem analizy w rozdziale IV jest zakres odpowiedzialności karnej na gruncie Konstytucji, w tym normatywnej wartości Konstytucji oraz, w tym kontekście, problematyka zasad i reguł prawa. Rozdział V przenosi badaną problematykę w sferę praktyki orzeczniczej TK, odnosząc się do konstytucyjnych wzorców kontroli dotyczących kary kryminalnej, pogrupowanych według nadrzędnych zasad prawa karnego, do których zaliczono w nauce tego prawa zasadę praworządności, sprawiedliwości i humanizmu.

Trzecia część przedmiotowej pracy (C) służyć ma połączeniu wniosków z dwóch poprzednich części, służących swoistemu „oczyszczeniu przedpola” dla powiązania kary kryminalnej z regulacjami Konstytucji i przełożeniu ich na etap kryminalizacji, orzekania i wykonywania kary kryminalnej w świetle Konstytucji RP. Rozdział VI, odnosząc się do kary kryminalnej w procesie tworzenia prawa, obejmuje analizę kryteriów wyróżnienia tej kary spośród innych form represji, nawiązanie do reguł przyzwoitej legislacji oraz wyznaczenie zakresu obowiązku i uprawnień władzy publicznej w kwestii wprowadzania regulacji karnych. Rozdział VII poświęcony został wybranym problemom dotyczącym stosowania kary kryminalnej, wśród których zasadniczą uwagę poświęcono etapom orzekania tej kary nawiązującym do celów postawionych karze kryminalnej. Odniesiono się również do problemów związanych z karą pozbawienia wolności i międzynarodowych wskazań, jak i wewnętrznych regulacji pozwalających na ograniczanie jej stosowania tam, gdzie nie jest to niezbędne. W rozdz. VIII poddano analizie proces wykonywania kary kryminalnej w świetle jej celów, zadań i treści, uwzględniając regulacje międzynarodowe i wewnętrzne oraz proponując w zakresie tych drugich stosowne zmiany, mające w szerszym zakresie uwzględnić wymogi związane z istotą kary kryminalnej.

Ostatnia, czwarta część tej pracy (D), jest formą podsumowania dotychczasowej analizy i wyprowadzeniem z niej wniosków mających pozwolić na skonstruowanie, w świetle Konstytucji RP, współczesnego modelu kary kryminalnej, rozumianego jako pewna hipotetyczna konstrukcja myślowa obejmująca układ założeń przyjętych dla uchwycenia najistotniejszych cech i zależności występujących w prawnym ujęciu kary kryminalnej. Stworzenie takiego modelu, jako kolejny cel tej pracy, służyć ma uchwyceniu tych zależności i cech, pozwalających opisać karę kryminalną w taki sposób, by uzyskała ona swoją strukturę, a w jej zakresie – materialne wyznaczniki, pozwalające ją zidentyfikować pośród innych instrumentów represji, oraz wyznaczniki formalne (gwarancyjne), stanowiące odniesienie do podstawowych wymagań stawianych instrumentom represji w państwie prawa.

Naturalnie problematyka kary kryminalnej jest dalece bardziej wieloaspektowa i złożona, niż można by przyjąć na podstawie lektury tej pracy. Przedmiotowa praca nie stanowi jednak kompendium wiedzy na temat kary kryminalnej, lecz przyczynek porządkujący pewne związane z nią zagadnienia oraz propozycję ich powiązania w sposób pozwalający na prowadzenie dalszych analiz, opartych już na stabilnej podstawie pojęciowej i strukturalnej.

Praca oparta jest na stanie prawnym aktualnym na styczeń 2015 r. Należy w tej sytuacji zaznaczyć, że w dniu 15.1.2015 r. Sejm RP uchwalił ustawę o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, która została w dniu 19.1.2015 r. przekazana Marszałkowi Senatu i Prezydentowi RP, zgodnie z art. 52 ust. 1 regulaminu Sejmu RP. W monografii uwzględniono uchwalone przez Sejm zmiany, zaznaczając – z uwagi na etap procesu legislacyjnego – że prace nad ustawą na ten moment nie zostały jeszcze zakończone. Zgodnie z treścią ww. ustawy uchwalone zmiany mają wejść w życie z dniem 1.7.2015 r.

Poznań, styczeń 2015 r.

Elżbieta Hryniewicz-Lach